

Sociálna štruktúra nášho socialistického štátu sa mení, vyvíja. Spôsobujú to významné premeny, ktoré naša spoločnosť prekonáva vo všetkých oblastiach života: v ekonomike, v životnej úrovni, v politike, vo vedomí atď. Zachytiť tieto zmeny a vývojové tendencie je potrebné, aby sme mohli vedome napomáhať progresu v spoločenskom vývoji. Nie je možné zjednodušovať, ale treba vidieť v celej zložitosti spoločné a rozdielne stránky postavenia rôznych spoločenských skupín. Treba poznať ich záujmy, názory a postoje, aby bolo možné pozitívne ovplyvňovať ich vývoj v záujme celospoločenského.

Moju pozornosť upútala pomerne početná sociálna skupina, ktorej ekonomické postavenie a z toho vyplývajúce zvláštnosti politického aj ideologického postavenia sú zvlášť zložené. Ide o skupinu, ktorej príslušníci dlhodobe, alebo iba kratší čas, trvalo pracujú v postavení robotníkov, pritom však vlastníka pôdy, na ktorej hospodária buď jednotlivci, alebo s ňou vstúpili do JRD. Je teda výrobne a ekonomicky rozdvojená, čo sa odráža aj na jej životnej úrovni v širokom slova zmysle, t. j. na jej materiálnej aj duchovnej stránke. Ide o spoločenskú skupinu *robotníkov-vlastníkov pôdy*.

V rokoch 1961–1964 som pracoval na sociologickom výskume tejto skupiny v regióne Horehronia.¹ Výskum som uskutočnil tak, aby som sociálnu skupinu robotníkov-vlastníkov pôdy mohol porovnávať metódou konfrontovať s inými sociálnymi skupinami robotníkov. A to jednak s robotníkmi, ktorí bývajú na dedine, ale nevlastnia pôdu, jednak z robotníkmi, ktorí nevlastnia pôdu, ale bývajú v mestských sídliskách, alebo v sídliskách pri priemy-

selných závodoch. Okrem toho som skúmal zvlášť aj sociálnu skupinu robotníkov, ktorá už s pôdou vstúpila do JRD.² Zaoberal som sa však iba jednou stránkou postavenia robotníkov-vlastníkov pôdy, a to tou, ktorá súvisí s ich postavením na dedine. Svoje niektoré poznatky by som chcel v zostručnenej podobe zhrnúť v tomto článku.

I. Hospodárstva robotníkov

Pre posúdenie postavenia robotníkov-vlastníkov pôdy je nutné preskúmať otázky súvisiace s ich hospodárstvom. A to jednak z toho hľadiska, aký charakter a ekonomický význam majú tieto hospodárstva, jednak z toho hľadiska, aký je ich význam pri kolektivizácii a ako sa v súvislosti s ňou mení postavenie robotníkov.

1. Charakter hospodárstiev robotníkov hospodáriacich jednotlivo

Pri výbere hospodárstiev sme postupovali náhodným výberom. Skúmali sme 180 hospodárstiev v piatich obciach okresu Banská Bystrica, a to v jeho hornej časti, kde nie sú ešte založené JRD. U skúmaných hospodárstiev boli *veľkostné skupiny* zastúpené nasledovne:

Tabuľka 1
*Skúmané hospodárstva robotníkov na Horehroni
podľa veľkostných skupín*

Počet hospodárstiev	do 0,5 ha	0,5–2 ha	2–5 ha	nad 5 ha
absolutne	17	83	61	19
v %	9,4	46,1	33,9	10,6

¹ Región Horehronia sa v podstate zhoduje územne s okresom Banská Bystrica. V texte sa preto tieto označenia používajú ako synonyma.

² U každej sociálnej skupiny som skúmal po 180 domácností, spolu 720, a to formou rozhovoru na základe dotazníka. Dotazník obsahoval otázky

vyžadujúce údaje hlavne na posúdenie objektívnych stránok postavenia robotníkov. Výskum možno považovať z hľadiska skúmaného regiónu za reprezentatívny a niektoré závery majú aj širšiu platnosť.

Zastúpenie skúmaných hospodárstiev podľa veľkostných skupín nezodpovedá pomernému zastúpeniu v okrese Banská Bystrica. V celookresnom meradle je zastúpenie nižších veľkostných skupín väčšie a vyšších menšie. Vyplýva to z toho, že horná časť Horehronia, ktorá je ešte nezdrúžstvená, má menší podiel ornej pôdy a väčší podiel lúk a pasienok, z čoho vyplýva aj väčšia priemerná výmera hospodárstiev.

Aj pri týchto rozdieloch prevažujú v oboch prípadoch hospodárstva nižších veľkostných skupín. U skúmaných závodov predstavujú hospodárstva do 2 ha 55,5 % a v rámci celého okresu dokonca 72,4 % všetkých hospodárstiev. To znamená, že štruktúra skúmaných hospodárstiev robotníkov, ako aj štruktúra všetkých poľnohospodárskych závodov jednotlivo hospodáriacich v okrese Banská Bystrica, je štruktúrou s *absolútnou prevahou drobných hospodárstiev*. Prieskum ukázal, že nielen hospodárstva do 2 ha, ale aj značná časť hospodárstiev od 2–5 ha, ba aj časť hospodárstiev nad 5 ha, patrí rodinám, kde hlava rodiny a niekde aj viacerí jej príslušníci sú robotníci, ktorí pracujú ako v hlavnom povolani v priemysle, alebo v iných odvetviach národného hospodárstva.

Pri skúmaní *výrobného zamerania* hospodárstiev robotníkov sme vychádzali zo skladby kultúr. Pretože ide predovšetkým o podhorskú a horskú oblasť, kde orná pôda predstavuje necelú štvrtinu výmery poľnohospodárskej pôdy, je tým v podstate určená skladba rastlinnej výroby. Prevažuje výroba krmovín, hlavne sena, z okopanín zemiaky a podiel obilovín je pomerne nízky a hlavne na kŕmne účely. Okrem toho má spravidla každé hospodárstvo záhradku, kde sa pestuje zelenina pre vlastné účely, menej ovocie. Skladba kultúr a záujmy rodín robotníkov určujú skladbu živočíšnej výroby.

Uvediem aspoň prehľad o chove hovädzieho dobytku, ošípaných a hydiny.

Tabuľka 2

Zastúpenie chovu druhov hospodárskych zvierat na skúmaných hospodárstvách robotníkov

	Hovädzí dobytok	kozy, ovce	ošípané	hydina
Chová sa v % hospodárstiev	91,6	19,4	87	89

Veľká väčšina hospodárstiev sa snaží chovať *všetky hlavné druhy hospodárskych zvierat*. U jednotlivých druhov je to však rôzne. Zatiaľ čo u ošípaných je zastúpenie chovu pomerne vysoké aj v najmenších hospodárstvách (do 0,5 ha 65 %) a vo väčších skoro všeobecne, zatiaľ u hovädzieho dobytku sa vyskytuje na najmenších hospodárstvách iba v malom rozsahu (35 %). Odlišnosti sa vyskytujú aj v početnosti chovu. Hospodárstva do 2 ha chovajú skoro výlučne po 1 kuse ošípaných, podobná tendencia prevláda aj v hospodárstvách od 2–5 ha. Iba v skupine nad 5 ha prevažuje chov dvoch ošípaných. Vyšší chov sa v podstate nevyskytuje. Chov ošípaných je teda príkladom chovu pre vlastnú spotrebu a nemá vôbec trhovú charakter. Podobná je situácia aj v chove hydiny. Odlišnosti sa však vyskytujú v chove hovädzieho dobytku. Aj tu síce prevláda chov jednej kravy, hlavne u hospodárstiev do 2 ha, ale vo väčších hospodárstvách prevažuje chov dvoch, troch a výnimočne aj viac kráv. To znamená, že hospodárstva do 2 ha sú svojou výrobou zamerané na vlastnú spotrebu, ale väčšina hospodárstiev vyšších veľkostných skupín vo výrobe mlieka, mliečnych výrobkov a hovädzieho mäsa je zameraná aj na trhovú produkciu. Je to obvyčajne tam, kde je pomerne značné zastúpenie lúk a pasienok a kde sú pomerne značné rezervy voľných pracovných síl, hlavne žien.

Z uvedeného vyplýva, že hospodárstva robotníkov sú v podstate vo všetkých druhoch chovaného hospodárskeho zvieratstva zamerané na chov *pre vlastnú spotrebu*, majú teda v podstate prírodný charakter, trhová produkcia je minimálna a vyplýva skoro výlučne z povinných dodávok štátu.

Aj značná časť hospodárstiev v skupine od 2–5 ha má v podstate prírodný charakter, iba v chove hovädzieho dobytku je váha trhovej produkcie významnejšia. Vcelku však prevláda výroba pre vlastnú spotrebu a trhová produkcia má iba podradný charakter.

Vo veľkostnej skupine nad 5 ha sú veľké rozdiely. Aj tu sa ešte vyskytujú hospodárstva zamerané predovšetkým na výrobu pre vlastnú spotrebu, ale všeobecne prevládajú hospodárstva s menej významným, ale aj rozhodujúcim významom trhovej produkcie, hlavne vo výrobe mlieka a hovädzieho mäsa.

Všeobecne môžeme rodiny robotníkov podľa podielu príjmov z vlastného hospodárstva a príjmov získaných robotníkmi vo svojom zamestnaní rozdeliť do troch skupín. Sú to:

1. Rodiny s nepatrným, pomerne malým príjmom z vlastného hospodárstva, ktorý nepresahuje 15–20 % celkových príjmov rodiny robotníka.

2. Rodiny s významnejším príjmom z vlastného hospodárstva, ktorý však nedosahuje úroveň príjmov rodiny robotníka z práce mimo vlastného hospodárstva.

3. Rodiny, u ktorých príjem z vlastného hospodárstva je hlavný a presahuje príjmy plynúce rodine robotníka zo zdroja mimo jeho hospodárstva.

Pre prvé dve skupiny hospodárstiev je spoločné, že nie sú hlavným zdrojom príjmov rodín robotníkov. Takéto hospodárstva možno teda všeobecne považovať za *doplňkové*, ktoré predstavujú viac alebo menej významnú základňu zlepšovania materiálneho postavenia rodín robotníkov vlastniacich pôdu. Takýto charakter nemožno pripísať hospodárstvám tretej skupiny. Tam sa už stáva doplnkom práca mimo vlastného hospodárstva.

Na Horehroní predstavujú doplnkové hospodárstva robotníkov pomerne s malým podielom samozásobenia približne štvrtinu hospodárstiev, s väčším podielom sebazásobenia asi polovicu. Ostatné hospodárstva majú významnejší podiel v príjmoch rodín robotníkov, ale iba malá časť rozhodujúci.

Ekonomický efekt hospodárstiev robotníkov je len jednou stránkou veci. Predchádza mu však samotná výrobná činnosť, ktorá kladie nároky na čas a prácu robotníkov. Prakticky na vlastnom hospodárstve v rôznom rozsahu pracujú všetci robotníci. Ich podiel na celkovej vynaloženej práci je ale rôzny. Napríklad v špičkových poľnohospodárskych prácach sa zúčastňuje vo väčšom rozsahu ako 10 odpracovaných dní 90,5 % robotníkov, z toho v rozsahu do 20 dní 38,3 %, v rozsahu 21–30 dní 23,3 % a nad 30 dní 28,9 % robotníkov. Iba veľmi malá časť robotníkov, a to hlavne u najmenších hospodárstiev, ponecháva hospodárenie úplne na manželku, alebo iných rodinných príslušníkov. Pritom však treba

zdôrazniť, že ťažisko denných starostí o hospodárstvo, a na Horehroní niekedy aj namáhavejšie poľnohospodárske práce, ležia spravidla na manželkách robotníkov. Výrobné rozdzvojenie robotníkov má teda okrem kladného ekonomického efektu aj záporný vplyv, ktorý sa prejavuje v ich nadmernej a nízko produktívnej práci, hlavne v období špičkových poľnohospodárskych prác a v uberaní času na zvyšovanie ich odbornej, kultúrnej aj politickej úrovne.

Rozsah hospodárstiev robotníkov je v priemere malý. V ČSSR zo všetkých poľnohospodárskych závodov predstavujú závody do 2 ha skoro 90 %. Priemerná výmera týchto závodov je 0,38 ha.³ Pritom však *ekonomická váha* týchto hospodárstiev, hlavne v oblasti živočíšnej výroby, je *väčšia* ako zodpovedá ich výmere, o čom svedčí dosahovaná intenzita chovu jednotlivých hospodárskych zvierat aj ich užitočnosť. Tak je tomu nielen na Horehroní, ale aj v celoštátnom merítke.⁴ Pomerne vysoká intenzita výroby drobných hospodárstiev, vrátane hospodárstiev robotníkov, je dôležitou okolnosťou, ktorá kladne pôsobí na zásobovanie obyvateľstva potravinami. Preto je potrebné pri ďalšom združstevňovaní drobných hospodárstiev brať túto skutočnosť do úvahy, lebo bolo by nesprávne, keby ich začleňovanie do JRD malo viesť k podstatnému zníženiu stavu hospodárskych zvierat. Nám predsa v kolektivizácii poľnohospodárstva nejde iba o ukončenie premeny súkromného vlastníctva pôdy na socialistické, ale súčasne aj o významné zmeny ekonomické, ktoré znamenajú nielen podstatné zvýšenie produktivity práce, ale tiež dôkladné využitie pôdy, zvýšenie výnosov, užitočnosti, t. j. zvýšenie poľnohospodárskej výroby.

2. Združstevňovanie hospodárstiev robotníkov

Vlastníci drobných hospodárstiev, z ktorých značnú časť predstavujú práve robotníci, patrili síce všeobecne medzi prvých a najiniciatívnejších činiteľov v počiatočných kolektivizáciách, ale ich pomerné zastúpenie už v počiatočných zaostávalo za zastúpením väčších, v podstate roľníckych hospodár-

³ Podľa Štatistickej ročenky 1964, str. 244.

⁴ Viď Nová mysl 1960, č. 1, str. 81.

stiev.⁵ Na Horehroní v združstevnených oblastiach je zastúpenie drobných hospodárstiev robotníkov v JRD väčšie ako celostátne.

Pritom sa prejavuje tendencia ďalšieho drobenia pôdy a rastu hospodárstiev do 2 ha mimo JRD. Zaostávanie združstevňovania drobných hospodárstiev má celý rad príčin. Okrem špecifických problémov Horehronia, ako je nedostatok skúseností z kolektívizácie horských a podhorských oblastí, nízke percento zamestnanosti žien v hornej časti okresu Banská Bystrica a pod., sú to predovšetkým všeobecné príčiny pôsobiace v celom našom štáte. Zo vstupu do JRD vyplývajú vlastníkovi väčších hospodárstiev isté výhody. Keď však skúmame, aké výhody z toho plynú pre vlastníkov drobných hospodárstiev, vrátane hospodárstiev robotníkov, zistíme, že pre rozhodujúcu väčšinu zostáva výhodnejší doterajší stav. Vyplýva to z ich materiálnych záujmov. Doterajší stav poľnohospodárskej výroby a pomer cien potravín a cien priemyselného tovaru vytvára situáciu, kedy je výhodné udržať si hospodárstvo za účelom výroby potravín, ako významný doplnok k zvýšeniu životnej úrovne rodín robotníkov aj iných sociálnych skupín. Možno predpokladať, že ďalší úspešný rozvoj poľnohospodárskej výroby a jeho dôsledok znižovanie cien potravín, zvyšovanie zamestnanosti žien na Horehroní a tým rast materiálnej stránky životnej úrovne robotníckych rodín bude mať za následok, že drobné hospodárstva budú strácať svoje opodstatnenie a ich združstevňovanie sa dostane do súladu so záujmami ich vlastníkov. Dokiaľ naša socialistická spoločnosť ešte nestačí všade svojou veľkovýrobou úplne zabezpečiť základné potreby všetkého obyvateľstva, existujú, zrejme, určité podmienky, ktoré pôsobia na udržiavanie zbytkov poľnohospodárskej malovýroby, hlavne hospodárstiev s najmenšou výmerou pôdy.

Vstupom robotníkov-vlastníkov pôdy do JRD dochádza k významnej zmene v ich postavení. Stávajú sa v oblasti vlastníctva pôdy (hlavne ich manželky) nositeľmi socialistických výrobných vzťahov. Táto zme-

na však ešte vo všeobecnosti neznamená, že by došlo u robotníkov k úplnému vyriešeniu doterajšieho rozdrobenia v oblasti výroby. Na základe našich poznatkov z výskumu však dochádza k zmenám, ktoré sú hodné povšimnutia.⁶

Združstevnením sa znižuje rozsah hospodárstva, záhumienkové hospodárstva sú všeobecne svojou výmerou menšie ako priemerné hospodárstva individuálne obhospodarované. Časť rodín robotníkov, ktoré majú vyššiu životnú úroveň, stráca záujem na záhumienkovom hospodárstve. Zo skúmaného počtu už nemá záhumienky 15 % rodín robotníkov. Mení sa aj zastúpenie chovu hospodárskych zvierat voči hospodárstvám robotníkov hospodáriacich individuálne. Iba 40 % chová hovädzí dobytok, 79 % ošípané. To znamená, že neplnia v takej miere funkciu samozásobenia. Čo sa týka pracovného zaujatia, významne sa znižuje podiel práce robotníkov a prejavuje sa tendencia k dôslednejšej deľbe práce v rámci rodiny.

II. Materiálna stránka životnej úrovne robotníkov-vlastníkov pôdy

Vlastníctvo pôdy je významná odlišnosť medzi robotníkmi bez pôdy a s pôdou. To však nie je jediný, i keď rozhodujúci moment. Preto sa v tejto časti pokúsime preskúmať existujúce rozdiely medzi rôznymi sociálnymi skupinami robotníkov v troch dôležitých oblastiach. A to 1. v úrovni miezd, 2. v ich bytových pomeroch, 3. vo vybavení domácností.

1. Úroveň miezd.

Mzda zostáva u vysoko prevažujúcej časti rodín robotníkov-vlastníkov pôdy najdôležitejším zdrojom pre ich hospodárske, kultúrne a iné zabezpečenie. Z jej úrovne, rozdielov od priemeru, možno usudzovať aspoň čiastočne na vzťah k práci, pracovnú zručnosť, kvalifikáciu, pracovné zadelenie a pod. Keďže robotníci-vlastníci pôdy sú časovo zaneprázdnení prácou na vlastnom hospodárstve, dochádzkou do práce a nemôžu toľko času venovať na svoje zdokonaľovanie, malo by sa to prejavovať aj na roz-

⁵ Viď údaje uvedené v publikácii Zasadnutie ÚV KSC v dňoch 21.-24. februára 1951. Vydalo kultúrno-propagačné oddelenie Sekretariátu ÚV KSS v Bratislave, str. 54.

⁶ Predom je však nutné upozorniť, že združstev-

nená, dolná časť okresu Banská Bystrica je ekonomicky rozvinutejšia a podmienky života sú tu priaznivejšie ako v hornej časti, kde doteraz väčšina hospodárstiev a obcí je mimo JRD.

dieloch v mzdách medzi nimi a robotníkmi bez pôdy.⁷ Pre porovnanie uvádzame údaje nasledovných sociálnych skupín robotníkov: 1. robotníci bez pôdy bývajúcí v sídliskách v meste, alebo pri priemyselnom závode, 2. robotníci bez pôdy bývajúcí na dedine bez JRD, 3. robotníci bez pôdy bývajúcí na dedine s JRD, 4. robotníci s pôdou v JRD, 5. robotníci s pôdou jednotlivo hospodáriaci.

Tabuľka 3

Úroveň čistých priemerných mesačných miezd robotníkov v %

Spoločenská skupina	Príjem v Kčs				
	do 1 200	1 201 1 500	1 501 1 800	1 801 2 000	nad 2 000
robotníci bez pôdy v obciach s JRD	6,0	33,0	37,0	16,0	8,0
robotníci s pôdou v JRD	13,9	30,6	34,4	11,1	10,0
robotníci bez pôdy v obciach bez JRD	18,7	26,2	36,3	12,5	6,3
robotníci s pôdou jednotlivo hospodáriaci	17,2	49,5	16,1	6,7	10,5
robotníci bez pôdy bývajúcí v sídliskách	2,6	11,8	39,5	22,4	7,9

Uvedené údaje v podstate potvrdzujú, že odlišnosti vo výške miezd u uvedených sociálnych skupín robotníkov skutočne existujú. Robotníci bez pôdy majú všeobecne v najnižších pásmach menší počet zastúpených a naopak vo vyšších pásmach vyšší počet zastúpených, ako robotníci s pôdou. Najlepšie sú na tom robotníci bez pôdy bývajúcí v sídliskách. Pri porovnaní robotníkov v obciach bez JRD je situácia priaznivá pre robotníkov bez pôdy a podobne je tomu aj v obciach s JRD. Okrem toho sú zjavné aj rozdiely medzi jednotlivými skupinami robotníkov v obciach dolnej časti okresu (obce s JRD) a hornej časti okresu (obce bez JRD). Ekonomicky

rozvinutejšia dolná časť okresu s väčšou a dlhodobejšou zamestnanosťou, ako aj s lepšimi prírodnými podmienkami ovplyvňuje aj vyššiu úroveň miezd robotníkov tejto oblasti. Celkove, aj pri uvážení oblastných rozdielov, možno usudzovať, že robotníci bez pôdy, ktorí nie sú zafažovaní po zamestnaní prácou na vlastných, alebo družstevných hospodárstvach, sú zrejme v priemere pre prácu v závodoch lepšie pripravení, podávajú lepšie pracovné výkony, resp. sú priaznivejšie zaradení na základe vyššej kvalifikácie a tým aj priaznivejšie odmeňovaní.

Nižšiu úroveň miezd a všetkých peňažných príjmov robotníkov-vlastníkov pôdy, ktorá je všeobecná v celej našej republike, potvrdzujú údaje o priemerných čistých ročných peňažných príjmoch jednotlivých spoločenských skupín domácností. My pre porovnanie uvádzame iba skupinu robotníkov a „kovoroľníkov“, ktorá v podstate zodpovedá skúmanej spoločenskej skupine robotníkov-vlastníkov pôdy.

Tabuľka 4

Peňažné príjmy robotníckych rodín v ČSSR na hlavu

Spoločenská skupina domácností	Rok	Priemer na hlavu	Rozdiel	
			absolútne	v %
robotníci kovoľníci	1958 ⁸	6 813 5 260	1 553	22,8
robotníci kovoľníci	1960 ⁹	7 187 5 718	1 469	20,5

Rozdiely v príjmoch na hlavu sú dosť vysoké. Vyplývajú predovšetkým z dvoch okolností. Jednak je to nižšie percento zarábajúcich členov rodiny a jednak vedľajšia ekonomická činnosť na vlastnom hospodárstve. Práca na vlastnom hospodárstve im neumožňuje, aby sa tak intenzívne zameriavali na hlavné zamestnanie, ako robotníci bez pôdy.¹⁰ Okrem toho patria u nás rodiny robotníkov-vlastníkov pôdy medzi rodiny s najvyšším počtom detí. Je pochopiteľné, že tým rastie počet nezaopa-

⁷ Pri výskume sme nasledovali presnú výšku mzdy, ale iba podľa uvedených pásiem a vychádzali sme z vlastného udania robotníkov.

⁸ Statistická ročenka ČSSR 1960, str. 386.

⁹ Statistická ročenka ČSSR 1962, str. 375.

¹⁰ Viď *Peňažné príjmy domácností v roce 1958* (Mikrocensus 1959), Praha 1960, str. 35-36.

trených členov rodiny a súčasne klesá priemer čistých príjmov na hlavu. Situáciu na Horehroní význame ovplyvňujú aj rozdielne podmienky pre zamestnanosť manželiek. U manželiek robotníkov bez pôdy, bývajúcich v meste, alebo v sídlisku pri závode, je zamestnanosť najvyššia. Manželky robotníkov bývajúcich na dedinách sú zamestnané zriedkavejšie a u robotníkov vlastníkov pôdy, ktorí hospodária individuálne, je zamestnanosť manželiek najnižšia. To sú najvýznamnejší činitelia, ktorí ovplyvňujú nepriaznivejšiu situáciu v príjmoch rodín robotníkov-vlastníkov pôdy na Horehroní a zrejme aj všeobecne. V konkrétnych podmienkach Horehronia sú tendencie k vyrovnávaniu viditeľné hlavne v dolnej časti okresu, ktorá je už združštená a kde je zamestnanosť žien omnoho priaznivejšia. V hornej časti okresu je proces vyrovnávania pomalší.

2. Bytové pomery robotníkov-vlastníkov pôdy.

Zmeny spôsobené doterajšou industrializáciou Horehronia sa prejavili aj na úseku bytovej výstavby a za roky od oslobodenia úplne zmenili tvárnosť horehronských dedín. Postupne sú drobné drevenice vytlačované a obyčajne vedľa nich vyrastajú stále dokonalejšie typy rodinných domkov. Bytová výstavba na dedinách má svoje zvláštnosti, ktoré robotníci-vlastníci pôdy všestranne uplatňujú. Využívajú miestne zdroje, svojpomoc atď. Prejavujú sa aj negatívne javy, hlavne živelnosť vo výstavbe, vznik nových osád mimo intravilánu obce a pod.

Tabuľka 5

Vlastníctvo bytov u skúmaných sociálnych skupín robotníkov v %

Spoločenská skupina	Byty vlastné		Byty pre-najaté
	nové	staré	
robotníci bez pôdy v obciach s JRD	57,0	26,0	17,0
robotníci s pôdou v JRD	53,9	42,7	3,4
robotníci bez pôdy v obciach bez JRD	52,5	28,7	18,8
robotníci s pôdou JH	48,9	46,1	5,0
robotníci bez pôdy bývajúcí v sídliskách	11,8		88,2

Pre robotníkov bývajúcich na dedine je charakteristické, že spravidla vlastní rodinné domky. V mestách a v sídliskách pri priemyselných závodoch vysoko prevážuje nájom.

Pretože robotníci bez pôdy bývajúcí na dedine sa grupujú prevážne z nižších vekových skupín (niektorí si iba nedávno založili rodiny a časť z nich býva zatiaľ u rodičov, resp. v podnájme) ich úsilie speje k vyriešeniu tohoto problému. Aj preto môžeme pochopiť, že práve u tejto skupiny robotníkov je pomer nových bytov najpriaznivejší. Robotníci s pôdou majú podiel starých a nových bytov najnepriaznivejší, čo je ovplyvnené ich vekovým zložením, kde zasa prevládajú vyššie vekové kategórie. Byty robotníkov bývajúcich v sídliskách sú nové skoro všeobecne.

Výstavba domov je jedna z najvýznamnejších položiek, kde sa odčerpáva značná časť príjmov robotníkov bývajúcich na dedine. Súčasne je však potrebné vidieť, že po ukončení výstavby sú ich výdavky spojené s bývaním nižšie, ako u mestského obyvateľstva. Rozdiely medzi jednotlivými skupinami súčasne ukazujú, že v minulosti bola úroveň bývania u robotníkov bez pôdy nižšia ako s pôdou a preto je u nich tempo výstavby nových bytov o niečo vyššie.

Zjavný je nielen početný, ale aj kvalitatívny rast bytovej výstavby, čo sa prejavuje napríklad v raste počtu izieb. Zatiaľ čo pred vojnou boli trojizbové byty

Tabuľka 6

Štruktúra bytov skúmaných sociálnych skupín robotníkov podľa počtu izieb v %

Spoločenská skupina	Počet izieb		
	1	2	3 a viac
robotníci bez pôdy v obciach s JRD	23,0	49,0	28,0
robotníci s pôdou v JRD	16,1	51,1	32,8
robotníci bez pôdy v obciach bez JRD	22,5	48,8	27,8
robotníci s pôdou JH	32,2	49,4	18,4
robotníci bez pôdy bývajúcí v sídliskách	—	62,0	38,0

výsadou, rastie v súčasnosti ich zastúpenie veľmi významne.

Jednoizbové byty ustupujú, najviac sa ešte vyskytujú u robotníkov-vlastníkov pôdy, ktorí hospodária individuálne, t. j. na dedinách, kde ešte nie sú JRD a ktoré sa nachádzajú vo vzdialenejších oblastiach okresu, kde je hospodárska aj kultúrna úroveň nižšia. A naopak troj- a viacizbové byty prevládajú u robotníkov bez pôdy a u robotníkov s pôdou v JRD, čo potvrdzuje súčasne aj ich priaznivejšie ekonomické postavenie. Robotníci bez pôdy bývajúcí v sídliskách majú najvyššiu úroveň bývania.

Podobne je tomu aj v stupni komfortnosti bytov.

Tabuľka 7

Vybavenosť bytov robotníkov vodovodom a kúpeľňou v %

Spoločenská skupina	vodovod	kúpeľňa
robotníci bez pôdy v obciach s JRD	72,0	46,0
robotníci s pôdou v JRD	72,7	49,6
robotníci bez pôdy v obciach bez JRD	17,5	7,5
robotníci s pôdou JH	19,4	9,4
robotníci bez pôdy bývajúcí v sídliskách	98,7	93,4

Aj vo vybavenosti bytov vodovodom a kúpeľňou je situácia podobná. Ukazujú sa opäť významné rozdiely vo vybavenosti bytov robotníkov bez pôdy bývajúcich v sídliskách, ktoré sú vybavené najlepšie a vo vybavenosti bytov robotníkov bývajúcich na dedinách. Okrem toho sa opäť prejavujú veľké rozdiely medzi hospodársky rozdielnymi časťami okresu. Medzi robotníkmi bez pôdy a s pôdou v združstevnenej a nezdzružstevnenej časti okresu sú rozdiely nepatrné, iba o niečo priaznivejšie pre robotníkov-vlastníkov pôdy.

3. Vybavenosť domácností.

Pri posudzovaní materiálnej stránky životnej úrovne (a pochopiteľne aj duchovnej) nemožno obísť vybavenosť domácností, pretože prípadné rozdiely vyplývajú v rozhodujúcej miere práve z hospodárskeho

zabezpečenia rodiny. Zamerali sme sa hlavne na preskúmanie vybavenia domácností nábytkom a elektrickými spotrebičmi.

Posudzovanie vybavenosti domácností nábytkom sa ukázalo veľmi zložitú. Vyskytujú sa tu rôzne typy od vlastnej primitívnej výroby, cez výrobky remeselné z dávnejšej minulosti, zariadenia vyrábané továrenským, aj súčasne moderné typy. Pre zjednodušenie som rozdelil domácnosti podľa vybavenosti nábytkom na dve skupiny. Do skupiny „starý“ je zahrnutý všetok opotrebovaný, zastaralý nábytok, aj nekompletné vybavené byty. Do skupiny „nový“ je zahrnuté zachovalé zariadenie a všetky nové typy nábytku, nie staršie ako 15 rokov.

Tabuľka 8

Vybavenosť bytov robotníkov nábytkom v %

Spoločenská skupina	n á b y t o k		
	starý	nový	žiadny
robotníci bez pôdy v obciach s JRD	49,0	50,0	1,0
robotníci s pôdou v JRD	62,8	37,2	—
robotníci bez pôdy v obciach bez JRD	48,8	51,2	—
robotníci s pôdou JH	80,6	19,4	—
robotníci bez pôdy bývajúcí v sídliskách	26,3	72,4	1,3

Situáciu ovplyvňuje viac faktorov. Predovšetkým je to vek. Vyššia veková štruktúra vlastníkov pôdy má za následok, že sa tak u robotníkov s pôdou v JRD, ako aj u jednotlivých hospodáriacich vyskytuje vysoké percento vybavenosti starým nábytkom. Pritom však predsa sa javia rozdiely medzi vlastníkami pôdy, ktoré prezrádzajú rýchlejšie tempo modernizácie domácností u robotníkov s pôdou v JRD. Medzi robotníkmi bez pôdy v obciach združstevnenej a nezdzružstevnenej časti okresu sú rozdiely minimálne. Opäť najpriaznivejšia situácia je v rodinách robotníkov bez pôdy bývajúcich v sídliskách.

Vo vybavenosti rodín jednotlivých sociálnych skupín robotníkov elektrickými spotrebičmi sa prejavuje značná diferencovanosť. Aj tu, podobne ako v predchádzajú-

Tabuľka 9

Vybavenosť domácností robotníkov elektrickými spotrebičmi v %

Spoločenská	Spotrebiče				
	práčka	elektr. rúra	dvoj plat-níka-	chlad-níka	elektr. sporák
robotníci bez pôdy v obciach s JRD	84,0	38,0	44,0	18,0	—
robotníci s pôdou v JRD	87,7	46,1	50,5	26,1	—
robotníci bez pôdy v obciach bez JRD	40,0	12,5	7,5	5,0	—
robotníci s pôdou JH	30,0	7,8	3,9	—	—
robotníci bez pôdy bývajúci v sídliskách	73,6	63,2	67,1	43,4	18,4

júcich prípadoch, sú zrejmé významné rozdiely medzi odlišnými oblasťami okresu. Súčasne však môžeme pozorovať ešte zreteľnejšie rozdiely medzi vlastními a nevlastníkmi pôdy. V združstevnenej časti okresu sa ukazuje všeobecne vybavenosť domácností robotníkov s pôdou v JRD vyššia, ako domácností robotníkov bez pôdy. A naopak, v nezdrúžstevnených obciach je zasa vybavenosť domácností robotníkov s pôdou, ktorí hospodaria individuálne, všeobecne nižšia, ako robotníkov bez pôdy. To sú spolu s prechádzajúcimi údajmi významné ukazovatele pre posúdenie materiálnej stránky životnej úrovne jednotlivých sociálnych skupín robotníkov. Už ani nie je nutné uvádzať, že aj v tomto prípade sú domácnosti robotníkov bez pôdy bývajúcich v sídliskách najlepšie vybavené.

Z údajov, ktoré sme rozoberali pri skúmaní niektorých ukazovateľov materiálnej stránky životnej úrovne jednotlivých sociálnych skupín robotníkov možno vyvodit niektoré všeobecnejšie závery.

1. Za najvýznamnejší moment ovplyvňujúci existujúce rozdiely v materiálnej úrovni rodín robotníkov na Horehroní možno považovať rozdielnú ekonomickú úroveň jeho oblastí. V dolnej, ekonomicky rozvinutejšej časti je všeobecne materiálnej stránka životnej úrovne rodín robotníkov,

bez ohľadu na vzťah k pôde, vyššia, v hornej, ekonomicky zaostalejšej časti, nižšia.

2. Materiálna stránka životnej úrovne rodín robotníkov bez pôdy, ktorí bývajú v sídliskách v meste alebo pri priemyselnom závode, je najvyššia. Líši sa významne od všetkých ostatných sociálnych skupín robotníkov, ktorí bývajú na dedine bez ohľadu na to či hospodaria na pôde, alebo nie.

3. V oboch ekonomicky odlišných častiach okresu Banská Bystrica sú príjmy robotníkov bez pôdy, plynúce zo zamestnania, vyššie ako u robotníkov s pôdou. Pričom sú rozdiely menšie v dolnej časti okresu, ktorá je združstevnená (t. j. medzi robotníkmi s pôdou v JRD a medzi robotníkmi bez pôdy z obcí s JRD), ako v hornej časti okresu, ktorá ešte v podstate hospodári individuálne (t. j. medzi robotníkmi s pôdou hospodáriacimi individuálne a medzi robotníkmi bez pôdy z obcí bez JRD).

4. Váha príjmu z poľnohospodárstva v celkových príjmoch rodín robotníkov-vlastníkov pôdy nie je rozhodujúca, ale významná. Spôsobuje, že celková materiálnej stránka životnej úrovne je u robotníkov s pôdou v JRD o niečo vyššia ako u robotníkov bez pôdy v združstevnených obciach. U robotníkov s pôdou, ktorí hospodaria individuálne, je síce materiálnej stránka životnej úrovne ešte nižšia, ako u robotníkov bez pôdy z dedín, kde nie sú jednotné roľnícke družstvá, ale ani tu nie sú to už rozdiely výrazné.

III. Duchovná stránka životnej úrovne robotníkov-vlastníkov pôdy.

Naša republika patrila už za kapitalizmu medzi vyspelé krajiny sveta. A to nielen čo do ekonomickej, ale aj čo do kultúrnej úrovne. Socialistické premeny znásobili jej silu a revolučne sa prejavujú aj vo vedomí ľudí. Rýchlejší je však rozvoj priemyslu a miest, pomalší rozvoj poľnohospodárstva a vidieka. Československá republika mala za kapitalizmu, a ešte aj dnes má, zvláštne rozvrstvenie obyvateľstva. Značná časť robotníckej triedy býva na dedinách. Aj na dedinách Banskobystrického okresu vysoko prevláda obyvateľstvo, ktoré pracuje v hlavnom povolání mimo poľnohospodárstva a veľká väčšina v postavení robotníkov. Z toho vyplýva, že

robotníci bývajúci na dedine majú vcelku nepriaznivejšie podmienky pre svoj kultúrny vývoj, ako robotníci bývajúci v mestách a sídliskách pri závodoch, kde je vybavenosť kultúrnymi zariadeniami lepšia. Ešte nepriaznivejšie sú podmienky pre rozvoj kultúrnej úrovne robotníkov-vlastníkov pôdy, ktorí sa významne podieľajú na práci v poľnohospodárstve.

Pokúsime sa preskúmať, ako sa v podmienkach Horehronia odlišujú od seba v kultúrnej úrovni robotníci bývajúci na dedine od robotníkov bývajúcich v sídliskách a súčasne aké rozdiely sa vyskytujú medzi robotníkmi s pôdou a bez pôdy, ktorí bývajú na dedine.

Pri skúmaní kultúrnej úrovne skúmaných sociálnych skupín robotníkov sme sa zamerali hlavne na spotrebu kultúry, pretože táto stránka je prevládajúca. Ťažko rozhraničiť medzi duchovnou a materiálnou stránkou životnej úrovne. Navzájom sa prelinávajú a ovplyvňujú. Možno však predsa rozlíšiť špecifické oblasti a urobiť ich objektom samostatných rozborov. Pri skúmaní duchovnej stránky životnej úrovne sme sa snažili zachytiť hlavne objektívnych ukazovateľov odrážajúcich súčasný stav kultúrnej úrovne. Skúmami sme ako sú rodiny robotníkov vybavené prostriedkami ovplyvňujúcimi ich kultúrnu úroveň, ako sa robotníci zúčastňujú rôznych kultúrnych podujatí a ako sami organizujú, resp. rozvíjajú kultúrnu činnosť.

1. Rozhlas a televízia.

Rozhlas je nesporne najmasovejším prostriedkom ovplyvňujúcim vedomie pracujúcich v našom štáte. Má významný podiel na zvyšovaní všestranného kultúrneho rozvoja nášho obyvateľstva a spolu s televíziou, rast ktorej postupuje veľmi rýchlo, ovplyvňuje politický rozhľad, uvedomenie, zvyšuje úroveň vzdelania, ekonomickú výchovu, rozširuje umelecký obzor a vplýva aj na morálny vývoj našej spoločnosti.

Vo vybavení skúmaných domácností na Horehroní rozhlasom a televíznym prijímačom sú značné rozdiely. Rozhlasový prijímač sa stáva postupne všeobecnou súčasťou vybavenia domácností. Televízory sú zatiaľ viac súčasťou vybavenia rodín dedinskej inteligencie a domácností kvalifikovanejších skupín robotníkov s vyššou úrovňou príjmov. Iba v domácnostiach robotníkov bez pôdy bývajúcich v sídlis-

kách sa postupne stáva televízia otázkou životného štandardu.

Tabuľka 10

Vybavenosť skúmaných domácností robotníkov rádioprijímačom a televízorom v %

Sociálna skupina	rádio	televízor
robotníci bez pôdy v obciach s JRD	94,0	31,0
robotníci s pôdou v JRD	95,5	32,7
robotníci bez pôdy v obciach bez JRD	77,5	12,5
robotníci s pôdou JH	81,1	5,0
robotníci bez pôdy bývajúci v sídliskách	96,0	64,5

Pri porovnávaní vybavenia rodín robotníkov bývajúcich na dedine vidíme, že sa tu objavujú podobné vzťahy, ako sme ich videli pri skúmaní materiálnej stránky životnej úrovne. Domácnosti s vyššími príjmami sú vybavené lepšie rozhlasovými a hlavne televíznymi prijímačmi, rodiny s nižšími príjmami horšie.

Možno predpokladať, že stupeň vybavenosti rodín sprostredkujúcimi kultúru sa odraža aj v účinnosti ich vplyvu.

2. Knihy a časopisy.

Pre posúdenie kultúrnej úrovne spoločnosti a jej jednotlivých skupín je zvlášť významné poznať, čo ju zaujíma, čo číta, ako si vyberá literatúru, čomu dáva prednosť, aká je škála a kvalita čítaných, resp. študovaných kníh. Na túto otázku by bolo zvlášť potrebné zamerať pozornosť vedec-kých pracovníkov zaoberajúcich sa riadením výchovy a osvety. Zatiaľ máme o tom, čo sa číta na dedine (ale aj v meste) iba nedokonalý obraz zo štatistických údajov.

Ani v okrese Banská Bystrica nebolo možné získať podrobnejšie údaje o sociálnom a vekovom zložení čitateľov ľudových knižníc. Preto jediné objektívne údaje, ktoré sme získali prieskumom, sú údaje o počte kníh, ktoré vlastní jednotlivé skúmané sociálne skupiny robotníkov vo svojich domácnostiach.

Hoci sme sa nestretli s domácnosťou robotníka, kde by nemali knihy, predsa je

Tabuľka 11

Prehľad o počte kníh v domácnostiach robotníkov v %

Sociálna skupina	Počet kníh v dom.			Spolu
	od 20-50	od 50-100	nad 100	
robotníci bez pôdy v obciach s JRD	9,0	15,0	5,0	29,0
robotníci s pôdou v JRD	11,7	12,8	7,2	31,7
robotníci bez pôdy v obciach bez JRD	6,3	2,5	1,3	10,1
robot. s pôdou JH	6,7	7,5	—	14,2
robotníci bez pôdy bývajúci v sídliskách	25,0	18,4	21,1	64,5

celkový stav neuspokojivý. Zatiaľ čo u robotníkov bývajúcich v meste, alebo v sídliskách pri závode iba 35,5 % má vo svojom vlastníctve menej ako 20 kníh, zatiaľ u robotníkov bývajúcich na dedine je situácia podstatne horšia. V dolnej časti okresu celkove asi 70 % domácností nedosahuje takýto stav a v hornej časti je to dokonca skoro u 90 % domácností. Pritom ani v hornej, ani v dolnej časti okresu nie sú výraznejšie rozdiely medzi vlastníckymi a nevlastníckymi pôdmi. Ak vôbec možno hovoriť o rozdieloch, tak sú to skôr rozdiely nepatrne priaznivejšie pre vlastníkov pôdy, či to už s pôdou v JRD, alebo hospodáriacich individuálne.

Pritom sú tu ešte významné rozdiely aj v charaktere literatúry. Zatiaľ čo u robotníkov bývajúcich v sídliskách je zastúpená aj odborná literatúra, u robotníkov na dedine sa vyskytuje výnimočne a treba rozlišovať aj hodnotu krásnej literatúry, ktorá je u robotníkov na dedine zčasti zastaralá, ba až závadná, u robotníkov v sídliskách zasa prevláda hodnotná, s veľkým výchovným vplyvom.

A teraz sa pozrime, ako vyzerá situácia v odbere tlače. Rozdelíme ju podľa charakteru na dennú, periodickú a odbornú.

Opäť môžeme pozorovať obdobnú situáciu, ako vo vybavení domácností knihami. Aj tu sa ukazuje pomerne veľmi dobrá situácia v odbere tlače v rodinách robotníkov bez pôdy, ktorí bývajú v sídliskách. Zvlášť odber dennej tlače je vysoký, podobne je

tomu aj s odberom tlače periodickej a aj odbornú literatúru odoberá skoro tretina rodín. To svedčí o pomerne vysokej kultúrnej úrovni tejto sociálnej skupiny robotníkov. Potom nasledujú robotníci, ktorí bývajú v ekonomicky rozvinutejšej a súčasne združstevnenej časti okresu. Pritom rozdiely medzi robotníkmi s pôdou v JRD a robotníkmi bez pôdy sú pomerne malé, iba v odbere periodickej tlače väčšie a vcelku priaznivejšie v prospech robotníkov s pôdou v JRD. Najnižší odber vykazujú rodiny robotníkov bývajúcich v hornej časti okresu. Ani tu však nie sú rozdiely medzi robotníkmi bez pôdy a s pôdou výrazné, iba v odbere dennej tlače je situácia badateľne priaznivá pre vlastníkov pôdy. Ako vyplýva zo zistených údajov, zdalo by sa, že sú to výsledky nepredpokladané. Skôr by sme boli očakávali, že v tomto smere by mala byť všeobecne priaznivejšia situácia pre robotní-

Tabuľka 12

Odber tlače podľa sociálnych skupín robotníkov v %

Sociálna skupina	, tlač denná	periodická	odborná
robotníci bez pôdy v obciach s JRD	57,0	43,0	13,0
robotníci s pôdou v JRD	58,0	50,6	15,6
robotníci bez pôdy v obciach bez JRD	20,0	13,7	10,0
robotníci s pôdou JH	31,0	14,4	7,2
robotníci bez pôdy bývajúci v sídliskách	85,5	73,7	31,6

kov bez pôdy. Má to však svoju príčinu a pri poznaní skutočného stavu, hlavne však politickej úrovne jednotlivých vekových skupín robotníkov je to aj prirodzené. U robotníkov-vlastníkov pôdy, ako sme už uviedli, prevažujú vyššie vekové skupiny. Sú medzi nimi mnohí aktívni politickí pracovníci, majú vo svojich radoch väčšie zastúpenie členov strany, mnohí majú bohaté skúsenosti z revolučného hnutia, aj z priamej účasti v národnoslobodzovacím boji. U robotníkov bez pôdy, kde prevažujú mladšie vekové skupiny,

je podiel takýchto skúsených robotníkov menší.

Z dennej tlače je najčítanejšia Pravda, ktorej odber v jednotlivých obciach predstavuje 50—70 % denníkov. Potom nasleduje Smena, Smer, Práca a Rudé právo. Periodická tlač má veľké množstvo titulov. K najčítanejším patrí okresný časopis Priekopník a veľkú obľubu má Slovenka, ktorej odber v niektorých dedinách dosahuje úrovne odberu Pravdy a dopyt ešte stále nie je uspokojený.¹¹ Menší je odber Roľníckych novín, Besedy, Života, Sveta socializmu a ďalších časopisov. Vyskytuje sa ešte stále záujem o odber a čítanie cirkevných časopisov, pretože vplyv náboženstva na vedomie obyvateľstva, zvlášť v obciach hornej časti Banskobystrického okresu je ešte značný.

Čo sa týka odbornej tlače, prevažuje u robotníkov bývajúcich v sídliskách technická literatúra, hlavne Technické noviny. Na dedinách je ich podiel menší a významnejšiu časť tvoria, hlavne u robotníkov-vlastníkov pôdy, časopisy s poľnohospodárskou problematikou.

3. Účasť na kultúrnych podujatiach.

Najčastejšími a najúčinnjšími kultúrnymi podujatiami sú zatiaľ na dedine filmové predstavenia. Okrem toho, podľa okolností, má významnú úlohu divadlo. Prednášková činnosť nemá vždy veľkú účinnosť a aj záujem o túto formu zvyšovania kultúrnej úrovne obyvateľov na dedine nie je veľký. Sústredili sme sa preto hlavne na preskúmanie účasti na filmových a divadelných, resp. estrádných vystúpeniach, aby sme aj na tomto úseku posúdili existujúce súvislosti medzi rôznymi sociálnymi skupinami robotníkov.

Kinofikácia je v podstate v okrese úplná, rozdielne sú však podmienky vo vybavení priestorov pre kultúrnu a osvetovú prácu. Hlavne horná časť okresu je v tomto ohľade zle zabezpečená.

Pri skúmaní účasti robotníkov na filmových predstaveniach sme vychádzali z ich vlastných údajov a rozdelili sme ich podľa návštevnosti do štyroch skupín.

Na prvý pohľad nás prekvapí pomerne nízka účasť robotníkov bývajúcich v sídliskách na filmových predstaveniach. Vy-

Tabuľka 13

Účasť robotníkov na filmových predstaveniach v %

Sociálna skupina	Počet návštev za rok				Spolu
	do 10	11—20	21—30	nad 30	
robotníci bez pôdy v obciach s JRD	15,0	26,0	16,0	21,0	78,0
robotníci s pôdou v JRD	15,0	18,9	11,7	17,8	63,4
robotníci bez pôdy v obciach bez JRD	10,0	13,7	13,7	16,2	53,6
robotníci s pôdou JH	23,8	14,4	7,8	5,0	51,0
robotníci bez pôdy bývajúci v sídliskách	14,5	18,4	7,8	17,1	57,8

plýva to podľa údajov samotných robotníkov z rastúceho významu televízie. Vyskytujú sa rodiny, ktoré od tých čias, čo si kúpili televízor, vôbec nechodia do kina, alebo iba zriedkavo, pri zvlášť dobrých filmových programoch. Podobne je tomu aj na dedinách. Pretože však vybavenosť rodín robotníkov bývajúcich na dedine televízormi je nižšia, neprejavuje sa to tak markantne. Návštevnosť filmových predstavení je ešte pomerne vysoká a film má významný podiel na výchove a zvyšovaní kultúrnej úrovne. Pri posudzovaní návštevnosti sa znova vyskytujú rozdiely medzi rôznymi oblasťami okresu. V tomto prípade je však účasť robotníkov bez pôdy na filmových predstaveniach vyššia v oboch oblastiach, čo zrejme vyplýva z ich väčších časových možností. Okrem celkovej návštevnosti je situácia priaznivá pre robotníkov bez pôdy aj vo väčšej váhe prípadov s väčším počtom návštev.

Situácia v účasti na divadelných predstaveniach je nasledovná:

Divadelníctvo má v okrese veľkú tradíciu, z čoho vyplýva aj pomerne vysoká návštevnosť divadelných predstavení, či to už domácich súborov, alebo hostujúcich ochotníckych, resp. profesionálnych. V po-

¹¹ Bolo by žiadúce rozšíriť jej náklad a tým ešte viac ovplyvňovať najmenej čítajúcu časť dedinského obyvateľstva — ženy.

Tabuľka 14

Účasť robotníkov na divadelných a estrádných predstaveniach v %

Sociálna skupina	Počet návštev do roka					Spolu
	1	2	3	4-5	viac	
robotníci bez pôdy v obciach s JRD	3,0	15,0	10,0	19,0	8,0	52,0
robotníci s pôdou v JRD	3,3	11,1	6,7	13,3	5,0	38,4
robotníci bez pôdy v obciach bez JRD	10,0	21,2	5,0	8,5	6,2	50,9
robotníci s pôdou JH	11,1	20,5	6,6	5,0	—	43,2
robotníci bez pôdy bývajúcí v sídliskách	3,9	5,3	15,8	14,5	7,9	47,4

rovnaní s návštevnosťou filmových predstavení, neprejavuje sa tak markantne rozdiel medzi oblasťami okresu. Zhodné sú však rozdiely vo vyššej návštevnosti robotníkov bez pôdy, ktorí bývajú na dedine, voči robotníkom-vlastníkom pôdy. Aj tu je zrejmy vplyv práce na vlastných hospodárstvach, ktorý neumožňuje, hlavne v období náročnom na prácu v poľnohospodárstve, uspokojovať kultúrne potreby robotníkov-vlastníkov pôdy tak intenzívne, ako tým, ktorí pôdu nevlastnia.

4. Aktívna účasť na kultúre.

Aktívna kultúrna práca, či to už organizačná, umelecká — v rôznych krúžkoch alebo súboroch, alebo propagandistická a iná, si vyžaduje mnoho času, obetavosti, zvláštne predpoklady a schopnosti. Keďže doteraz na našich dedinách nemáme kvalifikovaných profesionálnych pracovníkov, organizátorov kultúrnoosvetovej práce, robia túto prácu po zamestnaní samotní občania bývajúcí na dedine. V okrese Banská Bystrica sú organizátormi kultúrnoosvetovej práce vo všeobecnosti príslušníci dedinskej inteligencie, hlavne z radov miestnych učiteľov. Aj vo vedení jednotlivých útvarov je ich práca významná, aktívne pomáhajú aj príslušníci technickej inteligencie a úradníci, ale ich podiel by mohol byť ešte významnejší. Pochopiteľne, že účasť robotníkov zatiaľ nezodpovedá ich početnosti, ale predsa, hlavne príslušníci mladšej generácie, sa aktívne zúčast-

ňujú práce v divadelných krúžkoch, v hudobných a tanečných súboroch, fotografických krúžkoch a pod.

V skúmaných deviatich dedinách je osem divadelných krúžkov dospelých. V nich je nasledovné zloženie: príslušníci inteligencie 51,6 %, robotníci 48,4 %, z toho s pôdou 4,7 %. Robotníci, ktorí na tomto úseku pracujú, sú väčšinou mladí, nemajú založenú rodinu a iba zčasti (približne 15 %) sú starší a ženatí. Je preto celkom pochopiteľné, že iba nepatrná časť (4,7 %) je z radov robotníkov, ktorí vlastnia pôdu. Na úseku aktívnej práce v oblasti kultúry sa zvlášť výrazne prejavuje skutočnosť, že robotníci-vlastníci pôdy sa v podstatne menšej miere zapájajú do aktívnej práce. To isté však do značnej miery platí aj o starších robotníkoch bez pôdy. Podobná je situácia aj v hudobných a tanečných súboroch.

I keď hodnotenie kultúrnej úrovne robotníkov na základe uvedených údajov nemôžeme považovať za úplné, pretože sme skúmali iba otázky súvisiace s vplyvom prostredia, kde robotníci bývajú, a nemali sme k dispozícii materiály, ktoré by umožňovali posúdiť vplyv prostredia, v ktorom robotníci pracujú, napriek tomu je možné z uvedeného zhrnúť niektoré všeobecné závery.

1. Pri porovnávaní kultúrnej úrovne jednotlivých sociálnych skupín robotníkov sa prejavujú dosť výrazné rozdiely medzi robotníkmi bývajúcimi v meste alebo sídliskách pri závodoch a medzi robotníkmi bývajúcimi na dedine. Robotníci na dedine dosahujú nižšiu kultúrnu úroveň, hlavne vo vybavenosti domácností prostriedkami sprostredkujúcimi kultúru a širšej škále možnosti kvalitnejších kultúrnych podujatí. V tom sa ešte významne prejavuje podstatný rozdiel medzi mestom a dedinou.

2. Rozdiely vyplývajúce z rôznych ekonomických a kultúrnych podmienok dvoch odlišných oblastí okresu ovplyvňujú aj rozdiely v kultúrnej úrovni jednotlivých sociálnych skupín robotníkov významnejšie, ako samotný faktor vlastníctva hospodárstiev.

3. Rozdiely medzi vlastníckmi a nevlastníkmi pôdy sa ukazujú ako menej významné. Čiastočne sú priaznivé pre vlastníkov pôdy (vybavenosť knižnami a odber časopisov), čiastočne pre nevlastníkov pô-

dy (návštevnosť filmových a divadelných predstavení). Pritom možno vyjadriť názor, že kultúrna úroveň robotníkov-vlastníkov pôdy, ktorí hospodaria jednotlivo, keď ju hodnotíme podľa skúmaných momentov, je o niečo nižšia ako u robotníkov, ktorí pôdu nevlastnia a bývajú v obciach bez JRD. Kdežto v kultúrnej úrovni robotníkov s pôdou v JRD a robotníkov bez pôdy, ktorí bývajú v obciach s JRD, nemožno nájsť také viditeľné rozdiely. Ba naopak, mierne priaznivejšia hospodárska situácia rodín robotníkov s pôdou v JRD sa odráža aj v o niečo vyššej kultúrnej úrovni. Znižovanie rozsahu práce na pôde u robotníkov pôsobí kladne na ich životnú úroveň.

4. V aktívnej účasti na kultúrno-osvetovej práci sa javí prevaha robotníkov bez pôdy. Medzi nimi sú najviac zastúpení mladší robotníci.

5. Súčasné významné rozdiely v podmienkach pre kultúrny rozvoj robotníkov bývajúcich na dedine a v meste si vyžadujú urýchlené vytváranie priaznivejších materiálnych podmienok pre kultúrno-osvetovú prácu, hlavne v strediskových obciach hornej časti okresu a súčasne kvalifikované kadrové zabezpečenie kultúrno-osvetovej práce na dedine vôbec.

6. Významne môže ovplyvniť kultúrny rozvoj dediny a tým aj robotníkov účinnejšia pomoc priemyselných a iných závodov.

*

Výskumy jednotlivých stránok našej súčasnej spoločnosti ukazujú, že sa v nej dejú zložité a mnohostranné procesy. Prekonávajú ich nielen spoločenské triedy ako celky, ale aj rôzne sociálne skupiny. Skúmanie týchto procesov má veľký význam pre poznávanie a riadenie spoločenských javov. Aj poznávanie spoločenskej skupiny robotníkov-vlastníkov pôdy má za cieľ postihnúť jej miesto a vývojové tendencie, ktoré vyplývajú z jej objektívneho postavenia.

V závere by som chcel zaujať stanovisko k objasneniu triedneho postavenia robotníkov-vlastníkov pôdy, pretože to považujem za závažný teoretický problém. Skúmané otázky do značnej miery umožňujú, aby sme komplexne posúdili tak vlastnícke vzťahy k výrobným prostriedkom, ako aj miesto v spoločenskej organizácii práce a spôsob nadobúdania vlastného podielu na

národnom dôchodku u skúmanej spoločenskej skupiny.

Robotníci-vlastníci pôdy sa podieľajú na celospoločenskom, všeludovom vlastníctve výrobných prostriedkov, aj s nimi pracujú. Súčasne však sami vlastnia výrobné prostriedky, či už ako jednotlivo hospodáriaci, alebo s pôdou vstúpili do JRD. Pre ich postavenie je však určujúci vzťah k výrobným prostriedkom, ktoré majú rozhodujúci význam pre ich hlavnú výrobnú činnosť a existenciu. Vlastníctvo pôdy ako výrobného prostriedku (svojim rozsahom a výrobným zameraním) je vo veľkej väčšine prípadov skôr osobného ako súkromného charakteru.

Tak je tomu aj s miestom, ktoré zaujímajú robotníci-vlastníci pôdy v spoločenskej organizácii práce. Aj tu prevažuje jasne výrobná činnosť mimo vlastného, resp. družstevného hospodárstva. A kvôli úplnosti, aj pre spôsob nadobúdania vlastného podielu z národného dôchodku má rozhodujúci význam príjem, ktorý plyní zo zamestnania, a príjem z poľnohospodárstva má iba charakter doplnku.

Vlastnícke vzťahy strácajú svoj pôvodný význam. Ich posvätnosť a sila stojí a padá u nich zákonite s tým, či sú v súlade alebo v rozpore s ich materiálnymi záujmami. Ak je to pre nich prospešné, vstupujú sami, alebo ich manželky, do JRD. Ak je to výhodné, zriekajú sa dokonca pôdy vôbec. Ak je však z hľadiska ich vlastného záujmu výhodné vyrábať potraviny na vlastnom hospodárstve, tak si ho udržiavajú. Z toho vyplýva, že psychická stránka vlastníctva nie je rozhodujúca, ťažisko leží na ekonomickom význame hospodárstva. Možno predpokladať, že s klesajúcim významom hospodárstva sa bude postupne riešiť aj ich výrobná rozdvojenosť smerom k jednostrannému výrobnému zameraniu.

Robotníci-vlastníci pôdy sú teda zrejme spoločenskou skupinou vo vnútri robotníckej triedy. Rozhodujúce rysy jej postavenia sú zhodné s tou časťou robotníckej triedy, ktorá pôdu nevlastní, niektoré rysy nesú ešte znaky malovýroby, ale ich význam je poľnohospodársky a postupne ustupujú.

Určiť jednoznačne oblasti, v ktorých by sa úroveň robotníkov-vlastníkov pôdy odlišovala, či už negatívne, alebo pozitívne od robotníkov bez pôdy, nie je možné. Odlišnosti a rozdiely vyplývajú z celého kom-

plexu činiteľov, ktoré sú v odlišných podmienkach jednotlivých oblastí štátu rôzne. Zo skúmaného materiálu, ako aj z poznatkov stranických organizácií a národných výborov na Horehroní vyplýva, že robotníci-vlastníci pôdy sa výraznejšie spôsobom života, materiálnou a duchovnou stránkou životnej úrovne od ostatnej časti robotníkov bývajúcich na dedine neodlišujú. Rozdiely medzi nimi, i keď existujú, sú pomerne malé. Významnejšie sa prejavujú v úrovni miezd, ale príjmy z hospodárstva umožňujú tieto rozdiely podstatne eliminovať. V duchovnej stránke životnej úrovne nie sú

rozdiely významné. Oveľa výraznejšie sa prejavujú rozdiely vyplývajúce z odlišnosti podmienok života na dedine a v meste, resp. v sídliskách pri závode. Markantné sú aj rozdiely vyplývajúce z odlišných oblastí okresu.

Celkove však je potrebné ďalej zvyšovať význam a úlohu robotníkov-vlastníkov pôdy na spoločenskom živote dediny vytváraním podmienok pre odstránenie existujúcich ekonomických rozdielností okresu, ďalším odstraňovaním rozdielov medzi mestom a dedinou, ako aj zvýšenou starostlivosťou o ich kultúrny rast.